

تأثیر فضای مجازی بر امنیت داخلی و راه‌کارهای جلوگیری از امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی

محمدرضا موحدی صفت^۱، محسن آقایی^۲

چکیده

فضای مجازی دارای ظرفیت‌های بالایی برای تحت تأثیر قرار دادن و به چالش کشیدن امنیت می‌باشد و می‌تواند همه مولفه‌های قدرت ملی را تحت تأثیر خود قرار دهد. در بعد اجتماعی استفاده رو به گسترش افراد از فضای مجازی، سبب شده تا امنیت اجتماعی دچار چالش و مشکل شود. به طور کلی عوامل متعددی بر شکل‌گیری و توسعه امنیت داخلی اثرگذار هستند که در دنیای امروز آثار فضای مجازی بر این حوزه اگر به صورت کامل و تام نیز در نظر گرفته نشود، قطعاً از عوامل بسیار مهم در حفظ و خدشه‌دارشان امنیت داخلی می‌باشد. بحران‌های متأثر از فضای مجازی در سال‌های اخیر نظیر اغتشاشات دی‌ماه ۱۳۹۶، آذرماه ۱۳۹۸ و نمونه اخیر آن در شهریور ۱۴۰۱ بیانگر اهمیت و تأثیرگذاری فضای مجازی و کارکردهای آن در امنیتی نمودن بحران‌های اجتماعی و ایجاد تهدیدات جدی در حوزه امنیت داخلی است.

در این تحقیق که به روش داده بنیاد و استفاده از ظرفیت نخبگان کشور در حوزه‌های مدیریت راهبردی فضای سایبر و امنیت داخلی انجام شده است، ضمن بررسی ماهیت پدیده‌های اجتماعی متأثر از فضای مجازی موثر بر امنیت داخلی به نحوه شکل‌گیری بحران‌های اجتماعی متأثر از فضای مجازی در عرصه ملی و بین‌المللی پرداخته شده و راهکارهای لازم برای جلوگیری از امنیتی شدن پدیده‌ها در فضای مجازی ارائه گردیده

واژگان کلیدی: امنیتی شدن، فضای سایبر، پدیده‌های اجتماعی

۱. دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی و نویسنده مسئول movahedi@sndu.ac.ir

۲. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

The Impact of Cyberspace on the Internal Security and Measures to Prevent Securitization of Social Phenomena

Mohammad Reza Movahedi Sefat¹, Mohsen Aghaie²,

Abstract

Cyberspace has high capacities to affect and challenge security and can impress all national power parameters. In the social dimension, increasing use of cyberspace by people has caused social security to face challenge and get difficult. In general, various factors affect the formation and development of internal security which in today's world, in case the impacts of cyberspace in this domain is not completely considered, they are definitely the very important impacts in maintaining and damaging the internal security. Crises resulting from cyberspace in recent years, like riots in January 1396, December 1398 and the recent case in September 1401, indicate the importance and impact of cyberspace and its functions in securitization of social crises and causing serious threats in the fields of internal security.

In this research which is conducted using data-based and the capacities of the State's experts in the fields of strategic management of cyberspace and internal security, while studying the nature of social phenomena resulting from cyberspace in national and international arena is addressed and necessary courses of action to prevent the securitization of phenomena in cyberspace are presented.

Key Words: Securitization, cyberspace, social phenomena

---

1. Associate Professor, Supreme National Defense University, Writer-in-charge, movahedi@sndu.ac.ir

2. Assistant Professor, Supreme National Defense University

مقدمه و بیان مسئله

امنیت مفهومی ذهنی است که باعث ایجاد آرامش درونی می‌شود و هرگاه شهروندان پندارهای خود را از ناحیه قدرت‌های دیگر و حاکمان دستخوش تغییر و چالش ببینند، احساس آرامش از بین می‌رود و ناامنی جای آن را می‌گیرد. بنابراین، یکسانی پندارهای مردمان جامعه، امنیتی درونی ایجاد خواهد کرد و هرگاه پندارها و ارزش‌های جامعه، مختلف و بعضاً متعارض شد، طبیعی است که امنیت هم تبدیل به ناامنی می‌شود (اسلامی، ۱۳۹۰).

مفهوم امنیت از نظر بعضی از صاحب‌نظران، مهمترین اولویت در سیاست خارجی و داخلی تمام دولت‌ها و دستیابی به آن جزء یکی از اهداف هر دولتی به شمار می‌رود. باید در نظر داشت که مردم در هر جامعه‌ای دارای نقش اساسی و محوری هستند که این نقش در کنار هنجارهای اجتماعی و ارزش‌های دینی و اعتقادی، عامل اصلی در تأمین امنیت جامعه است.

امنیت ملی دارای دو بعد داخلی و خارجی است که به یکدیگر متصل و مرتبط هستند. در بعد داخلی مسائلی از قبیل تهدیدهای آشکار و پنهان مورد بحث قرار می‌گیرد که در درون مرز باعث ناامنی هستند مانند تهدیدهای سیاسی (شورش، جدایی طلبی و انقلاب)، اقتصادی (نابسامانی و بحران‌های اقتصادی، شغلی، فنی حرفه‌ای) نظامی (کودتا و جنگ داخلی) و اجتماعی (آشوب‌های اجتماعی و بحران قومیت‌ها) که هر کدام از این موارد می‌تواند مردم جامعه را تحت فشار قرار دهد. در بعد خارجی نیز امنیت می‌تواند مواردی مثل مسایل سیاسی (انزوای اعمال فشارهای سیاسی) نظامی (حمله و تقویت نظامی دشمن) اقتصادی (مثل تحریم‌های اقتصادی، لیست سیاه) و غیره باشد. امروزه این امر پذیرفته شده است که به دلیل ارتباطات گسترده و نزدیک ملل به یکدیگر، امنیت ملی در بعد خارج و داخل کاملاً به یکدیگر متصل بوده و از یکدیگر تأثیر و تأثر می‌گیرند (رادمهر، ۱۳۸۴). فضای مجازی دارای ظرفیت‌های بالایی برای تحت تأثیر قرار دادن و به چالش کشیدن امنیت می‌باشد و می‌تواند همه مولفه‌های قدرت ملی را تحت تأثیر خود قرار دهد. به عنوان مثال در بعد اجتماعی استفاده رو به گسترش افراد از فضای مجازی، زمینه سست شدن بنیان خانواده به عنوان تکیه‌گاه و پایه اصلی هر جامعه، فاصله گرفتن افراد از یکدیگر، تجمل‌گرایی، فردگرایی، مدگرایی، بی‌اعتمادی نسبت به مسئولان، نشر اکاذیب و غیره را فراهم آورده و سبب شده تا امنیت اجتماعی دچار چالش و مشکل شود (جان پرور و حیدری موصول، ۱۳۹۱).

تأثیر فضای مجازی بر مولفه‌های قدرت ملی نظیر اقتصاد، فرهنگ، دفاع و امنیت، سیاست و حوزه‌های اجتماعی، حقوقی و زیست محیطی باعث به وجود آمدن نوع جدیدی از حکمرانی تحت

عنوان حکمرانی فضای مجازی شده است. ضعف و قوت در حکمرانی فضای مجازی به صورت مستقیم بر امنیت داخلی تأثیرگذار است. باید توجه داشت که بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی شامل اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، انسجام اجتماعی، احساس امنیت و ارزش زندگی و همچنین فرایند مدیریت بحران اجتماعی شامل پیشگیری، آمادگی، مقابله و بازسازی ارتباط مستقیم وجود دارد و لذا مدیران عالی نظام جمهوری اسلامی ایران باید بتوانند با بهره‌گیری از تفکر راهبردی و شناخت ظرفیت‌های فضای مجازی مهم‌ترین راه‌کارهای سنجش و تأمین امنیت داخلی را بر اساس تأثیر فضای مجازی بر امنیت داخلی و در قالب رویکردهای متمرکز، نیمه‌متمرکز و غیرمتمرکز پیش‌بینی و مورد بهره‌برداری قرار دهند. از طرفی باید توجه داشت که با ظهور فضای مجازی برخی از عوامل موجد و سازمان‌دهنده بحران‌های سیاسی - امنیتی قلمرو خود را به فضای مجازی گسترش داده‌اند؛ به عبارت دیگر فضای مجازی به عاملی برای تشدید بحران‌های اجتماعی تبدیل شده و نقش فراوانی را در امنیتی نمودن پدیده‌ها ایفاء می‌نماید و عدم شناخت و عدم مدیریت به موقع آن، چالش‌های جدی را ایجاد خواهد نمود.

با نگاهی به بحران‌های متأثر از فضای مجازی در سال‌های اخیر نظیر اغتشاشات دی‌ماه ۱۳۹۶، آذرماه ۱۳۹۸ و نمونه اخیر آن در شهریور ۱۴۰۱ که در جریان فوت خانم مهسا امینی رخ داد، می‌توان به اهمیت و تأثیرگذاری فضای مجازی و کارکردهای آن در امنیتی نمودن بحران‌های اجتماعی و ایجاد تهدیدات جدی در حوزه امنیت داخلی رسید. امروزه حضور سلبریتی‌ها در فضای رسانه‌ای و اثرگذاری آنها بر دنبال‌کنندگان، موضوع حجاب، مسائل زیست محیطی و علی‌الخصوص کم‌آبی و سایر مسائل فرهنگی و اقتصادی در فضای مجازی در حال مدیریت توسط گروه‌های مختلف از داخل و خارج از کشور می‌باشد. در این خصوص، گسترش روزافزون و توسعه فضای مجازی در همه ابعاد اجتماعی، امنیتی، دفاعی و فناورانه و تأثیرپذیری همه ارکان جامعه از آن، باعث پیچیده شدن ماهیت تهدیدات این حوزه شده و هر روز رخدادهای جدیدی نظیر موضوع سلبریتی‌ها، آزادی‌های پنهانی، بدحجابی و نظایر آن در این فضا در حال وقوع است. از طرفی وابستگی زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و دفاعی - امنیتی به فضای مجازی، شرایط را به گونه‌ای رقم‌زده که هرگونه چالش در این فضا می‌تواند امنیت داخلی کشور را دستخوش تغییر و تحول نماید. به‌عنوان مثال می‌توان به نقش رسانه‌های اجتماعی در تسریع و تداوم بحران‌های امنیتی در سطح ملی و بین‌المللی اشاره داشت. لازم به ذکر است که این مسئله در همه کشورهای دنیا وجود دارد که در این پژوهش به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود.

ادبیات تحقیق

در این بخش به تعریف واژگان مهم و کلیدی پرداخته می‌شود:

امنیت داخلی:

امنیت داخلی یکی از سطوح امنیت ملی است. در این سطح، هرگونه اقدام، قصد و نیتی که با هدف سرنگونی، ضربه زدن و توقف توانایی‌های ملی در کشور صورت گیرد یا موجب ایجاد زمینه‌هایی برای عدم وفاداری در شهروندان و تبدیل آن به یک حرکت جمعی مخالف شود، به عنوان تهدید علیه امنیت داخلی اطلاق می‌شود (رضوی نژاد و رزاقی، ۱۳۹۷).

بنابراین امنیت داخلی به وضعیتی گفته می‌شود که در آن سازمان حکومت (نظام) و مناسبات درونی آن ضمن اطمینان از استمرار بقا، از تهدید و خطرهای بالفعل و قریب الوقوع مصون و نسبت به موجودیت خود احساس ناامنی و خطر نداشته باشد (ره پیک و زمانی، ۱۳۸۹).

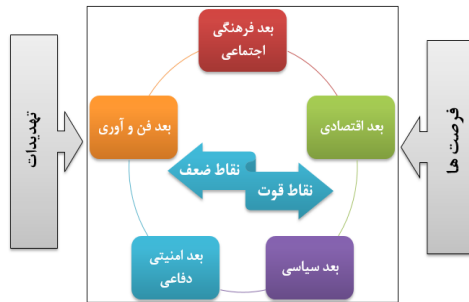
دکتر حافظ نیا نیز معتقد است، امنیت داخلی از حیث منبع، جهت و نوع تهدید به داخل مرزهای کشور مربوط می‌شود و عمدتاً امنیت اجتماعی، آرامش، صمیمیت، وحدت و آشتی ملی، هماهنگی نیروهای سیاسی، ثبات و قرار سیاسی و اجتماعی، بقای سیستم سیاسی و حکومت، مناسبات پایدار و حسن‌ه حکومت و ملت و نظایر آن را در برمی‌گیرد (حافظ نیا، ۱۳۸۴).

فضای سایبر:

فضای سایبر، محیط الکترونیکی است که اطلاعات در آن تولید، ارسال، دریافت، ذخیره‌سازی، پردازش و حذف می‌گردد. همچنین در این سند، فضای سایبر به دو بخش زیرساخت سایبری و سرویس سایبری تفکیک شده است. منظور از زیرساخت سایبری، تجمعی از اشخاص، پردازش‌ها و سامانه‌های تشکیل‌دهنده فضای سایبری می‌باشد و سرویس سایبری، محدوده‌ای از فضای سایبر است که اطلاعات برای تأمین منافع مستقیم یا غیرمستقیم انسان، در آن مبادله می‌شوند. ولوی و همکاران نیز از منظر دیگری مدلی برای فضای سایبری شامل ابعاد فرهنگی-اجتماعی، دفاعی-امنیتی، اقتصادی، علم و فناوری و سیاسی ارائه نموده‌اند (شکل ۱) این فضا به جهت سرعت تغییرات، عدم قطعیت، تنوع و پیچیدگی تابع شرایط آشوب است و تحلیل‌های سنتی پاسخگوی اعمال حاکمیت مقتدرانه بر آن نیست. برخی مصادیق تأثیر فضای سایبری بر حوزه دفاعی-امنیتی شامل براندازی، جاسوسی، امنیت کاربران، عملیات روانی، جنگ اطلاعاتی،

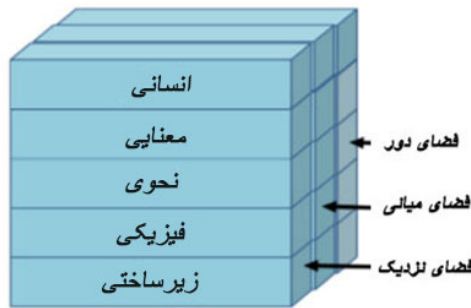

جنگ شناختی، نفوذ، تهاجم سایبری، بهره‌کشی و غیره است. از جهت اهمیت سرمایه‌های فضای سایبری نیز باید از منظر لایه‌های ویژه، حیاتی، حساس، مهم و قابل حفاظت مورد بررسی قرار گیرند. همچنین فضای سایبری از منظر نقاط ضعف و قوت درونی و تهدیدات و فرصت‌های محیطی باید همواره مورد ارزیابی قرار گیرد. (ولوی و همکاران، ۱۳۹۶)

شکل ۱: ابعاد فضای سایبری (ولوی و همکاران، ۱۳۹۶)

شلدون نیز فضای سایبر را در یک مدل سه بعدی برحسب سه لایه افقی و پنج لایه عمودی مطابق شکل (۲) در نظر گرفته است:

شکل (۲): مدل سه بعدی فضای سایبر (Sheldon, ۲۰۱۱)

چالش‌های مدیریت فضای مجازی در ج.ا. ایران

با بررسی ویژگی‌های فضای مجازی و عمق و گستره نفوذ و کارکرد حکمرانی آن، مجموعه‌ای از چالش‌های راهبردی مدیریت فضای مجازی به شرح زیر برای ج.ا. ایران قابل استنباط می‌باشد:

۱- هژمونی آمریکایی در مدیریت و کنترل فضای مجازی

تبارشناسی اینترنت به صورت مستقیم به هژمونی و سلطه آمریکا توسط وزارت دفاع برمی‌گردد و تأثیرات این اصل و نسب در ساختار و محتوای این شبکه جهانی مشهود است. مسئولان آمریکا معتقدند که ایالات متحده، هدف محوری سیاست خارجی خود را در عصر ارتباطات باید پیروزی در نبرد بر سر جریان اطلاعات جهانی قرار دهد. گسترش اینترنت اشیاء که نمادی از هژمونی گسترده سایبری است، موجب کاهش حفاظت از سرمایه‌های ملی کشور ما شده است. این کاهش در شناسایی نقاط حیاتی و حساس کشور با رصد و پایش سرمایه‌های انسانی، سرمایه‌های فیزیکی سایبری شده و همچنین شناسایی سرمایه‌های انسانی حیاتی و حساس بر اساس میزان مراجعه به نقاط حیاتی و حساس و در نهایت شناسایی زیرساخت‌های حیاتی و حساس و مهم سایبری خواهد شد (کیان خواه، ۱۳۹۸).

۲- نداشتن راهبرد جامع و کارآمد سایبری و جزیره‌ای عمل کردن نهادهای متولی

نداشتن راهبرد جامع و کارآمد، از جدی‌ترین چالش‌های کشور ما در حوزه سایبری است. البته این بدان معنا نیست که ایران اسناد سایبری ندارد، بلکه مشکل اصلی نبود زمینه لازم در کشور برای تدوین و مهم‌تر از آن، اجرای راهبرد سایبری جامع و کارآمد است. ضعف اصلی در این زمینه، به ورود دیر هنگام ایران به فضای مجازی و همگام نبودن دولت و جامعه با انقلاب سایبری برمی‌گردد. شاید عدم راه اندازی کامل شبکه ملی اطلاعات یکی از این مشکلات اساسی باشد.

۳- پیچیدگی فضای مجازی و نگاه سنتی به امنیت

البته چالش اشاره شده در بند قبلی، اختصاص به جمهوری اسلامی ایران ندارد و تمامی کشورها در سطوح مختلف با آن مواجه هستند. برای نمونه در راهبرد سایبری وزارت دفاع آمریکا بر چنین چالشی تأکید شده و راه کارهایی برای پوشش آن ارائه شده است. ریشه این چالش به ماهیت این فضا و رویکرد سنتی دولت‌ها نسبت به مقوله امنیت برمی‌گردد. فضای مجازی فضای ابهام، پیچیدگی، پویایی و عدم قطعیت و پیش بینی است. در چنین فضایی لزوماً کنترل در دست دولت‌ها نیست و چندان روشن نیست. که چه چیزی فرصت و چه چیزی تهدید است. برای نمونه، هنوز مشخص نیست چگونه می‌توان شبکه‌های اجتماعی را گسترش داد و ضمن بهره‌برداری از آن‌ها، تهدیدات رو به گسترش‌شان را نیز مدیریت کرد.

۴- تهدیدات و تهاجمات سایبری

تهاجمات سایبری با تنوع، انعطاف‌پذیری و خسارت‌های قابل‌تأمل، حاکمیت ملی و اقتدار کشور را تهدید می‌کند. تهاجمات سایبری طیف گسترده‌ای از هکتیویسم، جاسوسی سایبری و جرائم سایبری تا سایبر تروریسم و جنگ سایبری را در بر دارد. هکتیویسم صورتی از فعالیت‌ها برای تغییرات اجتماعی است که تحت شبکه‌های رایانه‌ای شکل می‌گیرد.

۵- مهندسی و مدیریت فرهنگی فراملی

با شروع تعاملات کاربر با فضای مجازی، فرآیند بی‌وقفه آپلود-دانلود با موضوعات متنوع و مرتبط با داده‌های جغرافیایی طیف گسترده‌ای از داده‌ها را فراهم آورده که تجزیه و تحلیل آن‌ها ایجادکننده قدرتی سایبری در هدایت و مدیریت جوامع است. توانمندی‌ای که داده‌کاوی، هوش مصنوعی و پردازش‌های برخط رویدادهای عظیم تجمیع شده از رفتارهای سایبری انسان‌ها در جوامع و جغرافیاهای مختلف را ایجاد می‌کند، الگوهایی را برای تغییر هویت، ارزش‌ها و ذائقه‌های جوامع برای دستیابی به اهداف فرهنگی، اقتصادی و سیاسی هموار نموده و قدرت جدیدی را شکل می‌دهد.

۶- فرهنگ منحن و اباحه‌گر

در عصری که مرزها در کمرنگ‌ترین شکل خود در توسعه پایدار نقش ایفا می‌کنند و ملیت‌ها در سایه تحقق اهداف مشترک با سرعت سرسام‌آوری ماهیت خود را از دست می‌دهند، محیط داخلی یک کشور کجا می‌تواند باشد؟ جهانی شدن در شکل افراطی خود دیگر نمی‌تواند به عنوان یک عامل "خارجی دور" برای یک کشور به حساب آید. در هزاره سوم دیوارها نمی‌تواند محیط داخلی شما را تفکیک کند حتی دیوارهای سایبری یا ایدئولوژی. به نظر می‌رسد فرمان‌ها و ایدئولوژی‌ها هم در حال از دست دادن مرزهای محکم بنیادی خود می‌باشند. در عصر دانائی محیط داخلی کشورها به طور افراطی سیال و ناشناخته خواهند بود و در فضای گسست مرزها، تعریف "خود" و "داخل" بسیار پیچیده خواهد شد. عناصر محیط داخلی در این عصر؛ عناصری است که فارغ از دوری و نزدیکی با شما، بر اساس نظریات تئوریک محیط؛ تنها در اختیار کامل شما باشند. بر این اساس در صورت کفایت شما، مجامع بین‌المللی نیز می‌تواند در نقش یک سرباز محیط داخلی،

برای کشورتان فعالیت نماید. در عصر دانائی مرز محیط داخلی، منطبق بر مرزی است که دانائی و هوشمندی شما توانسته است از عناصر آن به نفع توسعه ملی بهره برداری نماید.

انواع پدیده‌ها در فضای سایبر

۱- پدیده‌های اجتماعی

پدیده‌های اجتماعی عبارتند از هر موقعیت، رابطه و واقعیتی که به نحوی یکی از جنبه‌های حیات اجتماعی را توجیه کند. پدیده‌های اجتماعی از زندگی اجتماعی و روابط انسانی به وجود آمده و موجودیت مستقل دارند و در هر جامعه‌ای به شکلی ظاهر می‌شوند. بنابراین پدیده‌های اجتماعی به اجتماع انسانی متکی است (ساروخانی، ۱۳۸۰).

بازیابی رفتار در بین یک جامعه از طریق تجزیه و تحلیل محتوای فضای مجازی قابل اتکا برای توسعه و بهبود فضای اجتماعی کشور است. (Sujata, et al., 2019) مطالعات اجتماعی با هدف تقویت مسائل اجتماعی و شهروندی، گزینه‌های مهمی در فرآیندهای تصمیم‌گیری فراهم می‌کند که نتایج آن بر جوامع تأثیر خواهد گذاشت (Marzouki et al., 2017) و فعالیت‌های اجتماعی گروه‌ها و انجمن‌ها، ورزش، بهداشت و سلامت، حمل و نقل، رفاه عمومی، عدالت اجتماعی، آموزش‌های عمومی، همبستگی و وحدت اجتماعی را شامل می‌شود. پدیده‌های اجتماعی دارای این ویژگی می‌باشند که با ناملایمت‌ها و انجام عملیات روانی از سوی دشمن، حریف و حتی سوء مدیریت به شدت روند نارضایتی را ایجاد و تبدیل به پدیده امنیتی می‌گردند. بنابراین در توسعه فرایند مدار ارتباطات در میان مردم و اجتماع، حتما باید به منافع ملی توجه شود.

۲- پدیده‌های اقتصادی

کاستلز، فضای مجازی را عرصه جدید برای رونق اقتصادی بر پایه اقتصاد داده محور (یا اطلاعات محور) و اقتصاد شبکه محور می‌داند.

همچنین ماکس وبر^۱ جامعه‌شناس آلمانی و یکی از بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی، پدیده‌های اقتصادی را به سه دسته تقسیم می‌کند؛ پدیده‌های صرفاً اقتصادی، پدیده‌های مربوط به اقتصاد و پدیده‌های مشروط به اقتصاد. پدیده‌های مربوط به اقتصاد اشاره دارد به پدیده‌های غیراقتصادی که پدیده‌های اقتصادی را متأثر می‌سازند. پدیده‌های مشروط به اقتصاد شامل پدیده‌هایی

1. Max Weber

غیراقتصادی می‌شود که تحت تأثیر پدیده‌های اقتصادی قرار می‌گیرد. همه این عرصه‌ها در جامعه‌شناسی اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرند. لازم به ذکر است که کنش‌های اقتصادی، بازار و بنگاه از منظر جامعه‌شناسی پدیده‌های اجتماعی هستند. پدیده‌های اقتصادی موجب پیامدهای منفی اجتماعی و فرهنگی متعددی همچون فقر، توزیع نامتناسب درآمد و گسترش مفاسد مالی می‌شوند که هر کدام به نوبه خود هزینه‌های قابل توجهی را بر اقتصاد تحمیل می‌کند. شبکه ارتباطاتی افراد، یک نهاد غیر رسمی است که بر تصمیم‌های اقتصادی و همچنین عملکرد اقتصادی آن‌ها مؤثر است. اما پارادایم حاکم بر علم اقتصاد، به دلیل نگاه ذره‌ای از نقش ارتباط میان آحاد اقتصادی، غفلت کرده است؛ در حالی که شبکه‌های اجتماعی می‌توانند نقش حیاتی در پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی داشته باشند، مانند؛ مهاجرت، یافتن شغل، شبکه جرم و جنایت، یادگیری، سرایت بحران مالی، تأمین مالی خرد و تقسیم مخاطره که در چند سال اخیر توجه اقتصاددانان را به شبکه‌های اقتصادی - اجتماعی جلب کرده‌اند (حبیب دوست و علمی، ۱۳۹۶).

پدیده‌های سیاسی

پدیده‌ها و فعالیت‌های سیاسی دارای دو بخش کلی است، بخشی مربوط به سیاست داخلی و ملی است که شامل فعالیت‌های احزاب، سیاسیون، دولت‌ها و دیگر قوا می‌باشد. بخش دوم در خصوص سیاست خارجی و بین‌الملل است که مربوط به سیاست‌های خارجی کشور، همسایگان و حوزه بین‌الملل است.

کاربران ایرانی علاقه‌مند به انتشار مطالب و اخبار مربوط به دنیای سیاست و تبادل آن در بسترهای موجود فضای مجازی هستند. اکثر اخبار سیاسی که در خبرگزاری‌ها، رادیو و تلویزیون منعکس نمی‌شود (یا قابلیت انعکاس ندارد) در فضای مجازی در حال انتشار است و به همین دلیل از استقبال بیشتری از این نوع اخبار وجود دارد. در رسانه‌های اجتماعی نیز تولید محتوا به منظور اشاعه دیدگاه‌های سیاسی درباره دولت‌ها با کنش و واکنش‌های (مثبت یا منفی) مردم روبرو بوده است. ارتباط بین تولید محتوا در رسانه‌های اجتماعی و برقراری دموکراسی برای کشورهای کم درآمد نسبت به کشورهای با درآمد بالا، معنی‌دار و موثرتر است و می‌تواند به پدیده‌ای تبدیل شود که بتواند به صورت محتوای سیاسی در هنگام انتخابات، به جریان سازی، تبلیغات سیاسی، جهت‌دهی و مهندسی افکار عمومی، نقدها و اعتراض‌ها، مناقشات و اختلاف‌های قومی و نژادی و نظایر آن بیانجامد.

فضای مجازی این قابلیت را دارد تا در آن گروه‌های سیاسی و اجتماعی مختلف با برپا کردن تجمع‌های گوناگون بتوانند به ترویج و تبلیغ نظرات خود بپردازند. تحول و توسعه رسانه‌های ارتباطی، ترکیب و سرشت زندگی اجتماعی را تغییر داده و اشکال جدیدی از تعامل و عمل را به وجود آورده است. تحول رسانه‌های ارتباطی از نخستین اشکال چاپ تا گونه‌های اخیر ارتباطات الکترونیکی، جزئی از ظهور و تحول جوامع مدرن، قوام‌بخش پدیده‌ای است که آن را مدرنیته می‌خوانیم. الوین تافلر^۱ به‌عنوان یک پژوهشگر رسانه‌ای ثابت می‌کند که چگونه رسانه از یک ابزار ساده به شکل پیشرفته به ابزار سیاسی قدرت تبدیل می‌شود. او رسانه‌ها را کارپردازی قوی، سریع و گسترده در روابط قدرت معرفی می‌کند. لذا صاحبان قدرت به آن توجه دارند و برای ثبات داخلی و توسعه نفوذ خارجی از قدرت رسانه‌ها بهره می‌گیرند.

پدیده‌های زیست‌محیطی

جامعه در حال تعامل با پدیده‌های زیست‌محیطی و عوامل طبیعی است که از این پدیده‌ها یا فرصت می‌سازد یا تهدید. یعنی دخالت غیرمنطقی و غیر خردمندانه بشر در روابط موجود بین عناصر زنده و غیرزنده طبیعی و برهم زدن نظام طبیعت است که موجب می‌شود مثلاً بارش باران‌های شدید فصلی در مناطقی که پوشش گیاهی آن‌ها به علت بهره‌برداری بی‌رویه انسان از بین رفته است منجر به بروز سیل‌های ویرانگر و نابودی محیط شود. توسعه مفهوم امنیت به نحوی که تهدیدات و خطرات زیست‌محیطی را در برگیرد، به ظهور رویکردی بسیار فراگیر انجامیده است (کاوایانی راد مراد، ۱۳۹۰).

پدیده‌های علمی و فناوری

در عصر انقلاب ارتباطات، سازمان‌ها برای مواجهه با الزامات تغییرات محیطی، باید قادر به تجدید و بازسازی توانایی‌های راهبردی خود باشند. لذا برای توسعه توانایی‌های لازم، نیاز به استفاده از مزایای محتوا علمی می‌باشند. همچنین با ظهور فناوری‌های جدید، جوامع با منابع جدید تولید محتوا و داده با رویکردهای تحلیلی جدید روبرو هستند و از طرفی با رعایت مسئولیت‌پذیری، تصمیم‌گیری سریع‌تر، کارآمد و مبتنی بر شواهد را فراهم می‌آورند و می‌توانند پیشرفت در اهداف توسعه پایدار را به دنبال داشته است. در بسترهای جدید فضای مجازی موضوعات علمی و

1. Alvin Toffler

فناوری با استقبال گسترده کاربران و مصرف کنندگان قرار گرفته است، صاحبان مشاغل در این فضا به ارائه محتوای مورد نیاز مشتریان پرداخته و در بخش آموزش هم فعالان بسیاری به انتشار محتوای آموزشی می‌پردازند.

این موضوعات علمی به همه رشته‌ها بسط داده می‌شود حتی علوم میان رشته‌ای نیز در تولید و انتشار مطالب خود در فضای مجازی توجه بسیاری می‌کنند، تمامی ارائه کنندگان محتوای علمی به دنبال جستجو و جذب مخاطب ویژه خود بوده و سعی دارند که مصرف کنندگان با اشتراکات ذهنی خود را در یک جامعه شبکه‌ای به دور هم جمع کنند و با مداومت سعی در افزایش تعداد مخاطبین دارد. یکی از راهبردی اصلی ایجاد جامعه مجازی از علاقمندان یک یا چند موضوع علمی یا فناوری در بستر فضای مجازی است.

پدیده‌های فرهنگی و شناختی

پدیده و محتوای فرهنگی مجموعه مرکبی از علم، ایمان، هنر، اخلاقیات، قانون، سنت و سایر استعدادها و عاداتی است که یک انسان به عنوان عضوی از جامعه کسب می‌کند. هنر، مجموعه‌ای از آثار یا فرآیندهای ساخت توسط انسان است که در جهت اثرگذاری بر احساسات و هوش انسانی یا به منظور انتقال یک معنا یا مفهوم، خلق می‌شوند. عمدتاً محتوای تاریخی برای انسان‌ها عبرت آموز و برای ملت پندهای فراوانی به همراه دارد و اثرگذاری محتوای تاریخی برای پاسداشت از میراث تمدنی و ارزشی، علمی و دانشی و نمادهای الگو ساز است.

دین و فرهنگ در جامعه ایرانی همواره موضوعیت داشته است. گوناگونی در سبک‌ها و شیوه‌های دینداری و بروز تفاوت‌هایی در صورت بندی‌های مجازی و واقعی دینداری از جمله مهم‌ترین تغییرات فرهنگی و هویتی در این زمینه است. رسانه‌های جدید با انعکاس سریع و متنوع آئین‌ها و مناسک دینداری مرزهای متعارف میان سنت و مدرنیته را متداخل کرده و از گفتمان جهان شمول دینداری گونه‌های بومی و فردی را به صورت‌های مختلف عرضه داشته است. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی می‌توانند باعث شکل‌گیری نوعی مدارای گفتمانی میان کاربران با انواع دینداری‌ها شوند که در اینجا می‌توان آن را شیوه دینداری مبتنی بر گفتگو و کنش متقابل دانست و آن را «سبک دینداری تعاملی» نام گذاشت (عاملی، ۱۳۹۴).

تأثیرات فضای مجازی بر حوزه فرهنگی و شناختی را می‌توان از منظر کارکردهای بعد انسانی و شناختی در جامعه به شرح زیر برشماری نمود (محمدی منفرد ۱۳۹۹):

- ✓ دسترسی سهل و آسان به اطلاعات
- ✓ تولید، عرضه و مصرف اطلاعات
- ✓ شبکه‌سازی و گروه‌سازی
- ✓ تعامل با عناصر مختلف جامعه اطلاعاتی
- ✓ جلب توجه
- ✓ هویت‌سازی و شکل‌گیری هویت‌های مجازی
- ✓ اعلام موجودیت
- ✓ کسب مشروعیت
- ✓ کسب قدرت اجتماعی
- ✓ وابستگی و سرگرمی
- ✓ توسعه مشارکت‌های مفید اجتماعی و ایجاد انسجام اجتماعی
- ✓ محقق در ادامه تهدیدات ناشی از این کاربردها را به شرح زیر بیان می‌نماید:
- ✓ جعل هویت و کلاهبرداری
- ✓ امکان توانایی ره‌گیری افراد در فضای مجازی
- ✓ امکان پیش‌بینی رفتار افراد
- ✓ انجام عملیات روانی و ادراکی
- ✓ ورود غیرقانونی به حریم خصوصی افراد
- ✓ شبکه‌سازی و گروه‌سازی معارضین در سطح جامعه
- ✓ بستری مناسب و تسهیل‌کننده برای فعالیت‌های تروریسم سایبری
- ✓ تضعیف سرمایه‌های اجتماعی
- ✓ جعل هویت در فضای مجازی و شیوع زندگی آواتاری
- ✓ ذائقه‌سازی و تغییر سبک زندگی بخصوص در جوامع شرقی
- ✓ جهانی‌سازی فرهنگی و تسخیر فضای اجتماعی کشورها

همچنین مهم‌ترین تهدیدات فرهنگی فضای مجازی به خصوص شبکه‌های اجتماعی را می‌توان مواردی مانند انتقال و انتشار هنجارهای ارزشی و اخلاقی غربی؛ بسترسازی برای تهاجم فرهنگی؛ چالش‌های انتقادی ستیزه‌جویانه در مباحث اعتقادی و اخلاقی، ایجاد محرک‌های قومی برای تبادلات فرهنگی غیرقابل کنترل نام برد (احمدیان، ۱۳۹۴).

پدیده‌های امنیتی

پدیده‌های امنیتی در گفتمان اسلامی با شش مؤلفه اساسی قابل شناسایی هستند: اراده الهی، تربیت فردی، منافع اجتماعی، قدرت سیاسی، شیوه و میزان اعتراض و بالاخره، مشیت الهی با برجسب زدن یا نام‌گذاری پدیده‌ای با عنوان امنیت، پدیده به‌مثابه مسئله امنیتی ظاهر می‌شود، نه آنکه آن پدیده در ذات خودش مسئله‌ای امنیتی باشد و بعداً با ملاک امنیتی درباره آن صحبت می‌شود (افتخاری، ۱۳۸۴).

در عصر حاضر هر پدیده ساده می‌تواند تبدیل به یک تهدید جدی برای امنیت گردد و از این حیث قلمرو نظری و عملی امنیت تقریباً تمام گستره روابط اجتماعی را شامل می‌شود.

کارکردهای فضای مجازی و تأثیرگذاری بر پدیده‌های اجتماعی

از منظر عملیاتی، فضای مجازی دارای تأثیراتی بر انواع پدیده‌ها در سطح جامعه می‌باشد که در ادامه فرآیند و نحوه چگونگی این تأثیرگذاری بر کنش گران فضای مجازی بیان خواهد شد (بروجردی علوی و ایلامی، ۱۳۹۷).

۱- **ارتقاء آگاهی اجتماعی:** فضای مجازی زیرساخت کارآمدی برای ایجاد کثرت گفتمانی و پویایی زندگی روزمره شده‌اند که با تولید و توزیع محتوای جدید و کاربردی، فراتر از نظام آموزشی راكد و رسانه‌های رسمی و سنتی عمل نموده و موجبات افزایش آگاهی‌های اجتماعی را فراهم می‌آورند.

۲- **توانمندی ارتباطی:** فضای مجازی بستری مناسب برای تولید، گزینش و توزیع محتوای ارتباطی توسط همگان است که موجب کمرنگ شدن «مخاطب»^۱ و هویت یافتن «کاربر»^۲ است. از طریق این فضا، مسیرهای ارتباطی جدید شکل گرفته و روابط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی تسهیل شده است. ارتباطات مجازی با ایجاد استقلال ارتباطی از رسانه‌های جریان اصلی، روابط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی کاربران را تسهیل می‌کنند و به تبع آن، افزایش انعطاف و انطباق فرهنگی ارتباط گران را سبب می‌شوند.

۳- **توانمندی اقتصادی:** بخش مهمی از اشتغال جدید، نوآوری و کارآفرینی در بستر فضای مجازی محقق شده است و به‌عنوان رسانه تأثیرگذار در معرفی تجارت و کسب‌وکار ایرانیان است. این فضا، زمینه مناسبی برای معرفی کسب‌وکار شده‌اند و در این میان زنان پیشتازند.

1. Audience
2. User

جوانان و زنان، پیش‌تاز بهره‌گیری از تلگرام و اینستاگرام در معرفی کسب‌وکار خود هستند. آنان با استفاده از ظرفیت‌های مجازی توانمندی اقتصادی خود را ارتقا می‌دهند.

۴- **اصلاح بر خط اجتماعی و سیاسی:** رویدادهای زیادی در سال‌های پیش از ظهور و فراگیری فضای مجازی اتفاق می‌افتاد اما با دروازه‌بانی رسانه رسمی مواجه می‌شد؛ حداقل نتیجه آن عدم اطلاع شهروندان از آن وقایع بود. در سال‌های اخیر وقایع با پوشش گسترده در فضای مجازی به اطلاع شهروندان می‌رسند؛ به طوری که بسیاری از این رویدادها زمینه مناسبی برای گفتگوهای ملی شده‌اند. به واسطه فضای مجازی مواردی چون محیط‌زیست، کارتن‌خواب‌ها، حادثه پلاسکو و آتش‌نشانان، اشتباهات مدیران و مسئولان، املاک و فیش‌های نجومی مورد توجه و نقد جامعه قرار گرفته است. برجسته شدن موضوع پلاسکو در شبکه‌های اجتماعی مقدمه‌ای بر حساس شدن جامعه در ایجاد و افزایش تاب‌آوری اجتماعی بود.

سیاست‌های کشورهای مختلف در حوزه فضای مجازی

تعیین روش‌های اتخاذ شده در سایر کشورها و بهره‌گیری از نتایج آن‌ها جهت ارائه مدیریت فضای مجازی ضروری است. مولفه‌های ارزیابی برای بررسی سیاست‌های کشورهای مورد مطالعه عبارتند: صنعت سایبری، وضعیت رسانه‌های اجتماعی مجازی، وضعیت بازیگران و کاربران، حجم تولید و انتشار داده‌ها و محتوا و غیره است.

۱- آمریکا

آمریکایی‌ها با ارایه الگوی زندگی به سبک آمریکایی همواره به دنبال سلطه بر دیگر کشورها می‌باشند. لذا آنها در این چند سال سعی کرده‌اند که شرکت‌های بزرگ فضای مجازی و استارت‌آپ‌هایی که اندازه بازار جهانی آنها بزرگ می‌شود را در اختیار بگیرند.

آنچه که برای آمریکا در اشراف اطلاعاتی و رسانه‌ای بسیار با اهمیت است، تملک بر بزرگترین رسانه‌های اجتماعی در بالاترین سطح راهبردهای رسانه‌ای در دنیا می‌باشد. زیرا برای دستیابی و اشراف اطلاعاتی و رسانه‌ای در دنیا برای تنظیم و اعمال سیاست‌های خود، نیاز بسیار مبرم به محتوای دیگر ملل و کشورها دارند و از طرفی شرکت‌های بزرگی در صنعت تولید محتوا در آمریکا وجود دارند که خدمات جهانی ارائه می‌دهند و این موضوع هم به کمک سلطه رسانه‌ای آنان کمک بسیار مهمی کرده است.

۲- روسیه

روسیه با راه اندازی سرویس‌های جذاب تولید و توزیع محتوای مردمی در فضای مجازی نظیر دو رسانه اجتماعی وی کنتکت^۱ اودنو کاسانیک^۲ به سوی قدرتمندی رسانه‌ای حرکت نموده است، این دو رسانه اجتماعی در میان مردم روسیه محبوب و پرطرفدار هستند و دامنه محبوبیت آن‌ها به برخی کشورهای اروپایی نیز کشیده شده است. روسیه در جهت توسعه و تقویت ژئوپولیتیک فضای مجازی و همچنین حاکمیت فضای مجازی خود است.

یاندکس بزرگترین موتور جستجوی روسیه و هشتمین موتور جستجوی جهان است. همچنین این شرکت توسعه دهنده سرویس‌ها و محصولات اینترنتی بسیاری هم بوده است. صفحه خانگی یاندکس^۳ محبوب‌ترین وب سایت در روسیه است.

در حوزه دیپلماسی خارجی، وزارت امور خارجه روسیه به دیپلماسی دیجیتال به عنوان ابزار مفیدی جهت رسیدن به مخاطبان گسترده بین‌المللی نگاه می‌کند. دیپلماسی دیجیتال، به عنوان بخشی از ارکان فعالیت‌های سیاست خارجی در نظر گرفته می‌شود.

در بحث امنیت سایبری، برخلاف آمریکا که در آن اولویت امنیت سایبری و فضای سایبری از نوع فنی است، رویکرد سیاسی حکومت روسیه در بحث و اصطلاح امنیت سایبری، «امنیت اطلاعات و فضای اطلاعات» می‌باشد. روسیه طرفدار نهاد قانونی بین‌المللی با هدف ایجاد شرایط تشکیل سیستم امنیت اطلاعات بین‌المللی است.

همچنین روسیه رسانه‌های اجتماعی بزرگ را برای ذخیره سازی داده‌های شهروندان روسی در سرورهای خاص واقع در روسیه ملزم نموده است. طبق قوانین روسیه موانعی برای رسانه‌های اجتماعی خارجی برای حضور در بخش تجارت و بازار روسیه قرار داده است.

۳- چین

کشور چین در جهت تقویت حکمرانی فضای مجازی و تسلط بر دارایی‌های مادی و معنوی خود در فضای مجازی، بومی‌سازی تمامی سرویس‌های ضروری محتوایی و خدماتی را انجام داده است، بسیاری از سرویس‌های اینترنت؛ مثل موتور جستجوی گوگل، فیس‌بوک، توئیتر، یوتیوب،

1. Vkontakte
2. Odnokassniki
3. Yandex.ru

ویکی‌پدیا، واتس‌آپ و غیره را بر اساس سیاست‌های خود مسدود و یا محدود کرده است، اما معادل‌های قدرتمند بومی به ازای آنها ایجاد کرده به‌گونه‌ای که اکثر مردم چین خلاء چندان حساس نمی‌کنند. برای مثال، موتور جستجوی قدرتمند «بیدو»^۱ معادل موتور جستجوی گوگل، سایت «یو کو»^۲ معادل سایت یوتیوب، شبکه اجتماعی «ویبو»^۳ معادل توئیتر که کاربران بیشتری نسبت به توئیتر نیز دارد، شبکه اجتماعی موبایلی «وی چت»^۴ معادل واتس‌آپ و لاین که با داشتن بیش از یک میلیارد کاربر فعال ماهانه یکی از پرجمعیت‌ترین پیام‌رسان‌های دنیاست که بخش اعظم کاربرانش را چینی‌ها و ساکنان کشورهای شرق آسیا تشکیل می‌دهند. چین بر محلی‌سازی داده‌ها، با جامعیت کامل تاکید دارد و اصول خود را بر جمع‌آوری داده‌های شخصی، حفاظت از داده‌های مهم مرتبط با زیرساخت اطلاعاتی حساس استوار کرده است و نتایج آن باید در جنبه‌های گوناگون زندگی روزمره مردم دیده شود. امروزه تیک تاک با استفاده از ظرفیت خود در کشور آمریکا توانسته است بالغ بر ۱۰۰ میلیون کاربر فعال در آمریکا داشته باشد و از این طریق توانسته بر ذهن و افکار مردم آمریکا اثرگذار باشد و به عنوان یک تهدید نوین برای امنیت ملی آمریکا در نظر گرفته می‌شود.

۴- عربستان

عربستان سعودی تمام ترافیک اینترنت بین‌المللی را از طریق یک مزرعه پروکسی واقع در شهر علم و فناوری پادشاه عبدالعزیز هدایت می‌کند. یک فیلتر محتوا بر اساس نرم‌افزار محاسبه امن بر روی آن وجود دارد. پایه قانونی اولیه برای فیلتر کردن محتوا، قطعنامه شورای وزیران در سال ۲۰۰۱ است و طبق گزارش وب‌سایت این کمیسیون در سال ۲۰۱۷ حدود یک میلیون و دویست هزار وب‌سایت فیلتر شده است. دلیل فیلترینگ محتواهای غیر اخلاقی، تبلیغ مواد مخدر، قمار، پورنوگرافی، نفرت‌پراکنی و ترویج خشونت بوده است. علاوه بر سایت‌های غیر اخلاقی و سایت‌های که حق تالیف را رعایت نمی‌کنند، سایت‌های منتسب به شیعیان، ایران، حزب الله و اخوان المسلمین در این کشور فیلتر می‌شود. همچنین در دوره‌های مختلفی دسترسی به پلتفرم‌های تماس اینترنتی مانند اسکایپ و برخی شبکه‌های اجتماعی مانند تلگرام به صورت

1. Baidu
2. Youku
3. Weibo
4. WeChat

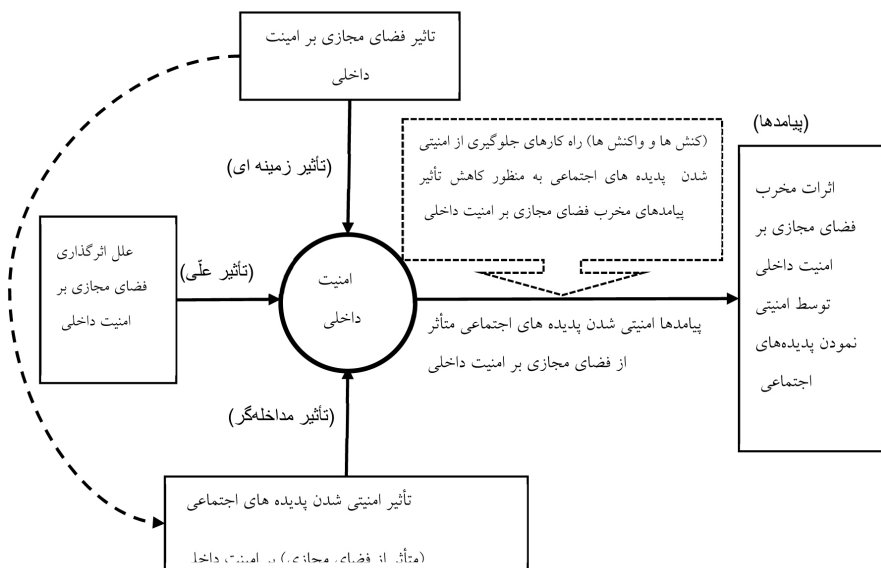

کامل قطع یا با اختلال مواجه شده است. علاوه بر این افرادی که از طریق صفحات فیسبوک یا توئیتر شهروندان را به تجمعات ضد دولتی دعوت کرده‌اند تحت تعقیب قرار گرفته‌اند. در سال ۲۰۱۱ دولت عربستان سعودی قوانین و مقررات اینترنتی جدیدی را به تصویب رساند که همه روزنامه‌ها و وبلاگ نویسان آنلاین را مجاز به دریافت مجوز ویژه از وزارت اطلاعات نموده است. در ۱۱ ژوئیه ۲۰۰۶ دولت عربستان سعودی ویکی پدیا و مترجم گوگل را مسدود کرد، اگرچه در حال حاضر مسدود نمی‌باشند.

مدل مفهومی پژوهش:

نظر به اینکه فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران مجموعه‌ای از ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های ملی در راستای اهداف نظام ج.ا.ایران است، در فضای سایبر بوده و محدود به مرزهای جغرافیایی نیست و بسیاری از خدمات دولتی و فعالیت‌های جامعه در این فضا انجام می‌شود، هر گونه تهدید و آسیب در این فضا بر اساس ماهیت آن (کم هزینه بودن، گمنامی، هزینه پائین آسیب رسانی و غیره) می‌تواند تأثیرات سوئی را بر امنیت عمومی، امنیت اجتماعی و امنیت دولت و به تبع آنها امنیت داخلی داشته باشد.

بر اساس مطالعات نظری مبتنی بر ادبیات تحقیق، تجارب نظام جمهوری اسلامی ایران و بهره‌گیری از تجارب موفق بشری، سیر امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی متأثر از فضای مجازی، در قالب چهار محور: «علل اثرگذاری فضای مجازی بر امنیت داخلی (تأثیر علی)»، «تأثیر فضای مجازی بر امنیت داخلی (تأثیر زمینه‌ای)»، «تأثیر امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی (متأثر از فضای مجازی) بر امنیت داخلی (تأثیر مداخله‌گر)» و «اثرات مخرب فضای مجازی بر امنیت داخلی توسط امنیتی نمودن پدیده‌های اجتماعی (پیامدها)» شناسایی گردید و بر آن اساس نیز مدل مفهومی پژوهش طبق شکل (۲) ترسیم گردید.

شکل (۱-۵): مدل مفهومی پژوهش

طبق مدل مفهومی فوق، فضای مجازی از دو طریق زمینه‌ای (مستقیم) و غیر مستقیم (مداخله‌گر) و از این طریق می‌تواند بر امنیت داخلی کشور اثر گذار باشد. طبق این مدل مفهومی، با انجام کنش‌ها و واکنش‌هایی می‌توان تأثیرات فضای مجازی بر امنیت داخلی را کاهش داد و طبق عنوان پژوهش این اقدامات باید در راستای جلوگیری از امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی صورت گیرد لذا در ادامه راه کارهای در این خصوص احصاء و ارائه خواهد شد.

بر اساس مدل مفهومی فوق، پدیده اصلی مورد نظر پژوهش، امنیت داخلی است. لذا با جمع‌بندی مبانی نظری مطالعه شده در این خصوص، امنیت داخلی را می‌توان حاصل برآیند امنیت عمومی، امنیت اجتماعی و امنیت دولت به شرح جدول ۱-۵ دانست.

جدول (۱-۵): امنیت داخلی و زیرحوزه‌های آن

(حسینی گلی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۱- (زارع زاده، ۱۳۹۲: ۱۰)	حفظ جان، مال و کلیه شئونات زندگی شهروندی	امنیت عمومی	امنیت داخلی
	مقابله با جرائم و آسیب‌های اجتماعی	امنیت اجتماعی	
	رعایت الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، هویت مذهبی و قومی		
	زندگی مسالمت‌آمیز با رعایت ارزش‌ها و آداب و رسوم		
	حفظ ارزش‌ها، اصول، هنجارهای مشروعیت ساز قدرت	امنیت دولت	
	حفظ اقتدار طبق اصول و رویه‌های ثبات در حاکمیت		
	حفظ امنیت رهبران نظام و نهادهای برقرارکننده نظم و امنیت داخلی		
	حفظ ساختار حکومت، نهادهای حکومتی		
	نظارت بر اجرای قواعد و مقررات انتظام بخش		

طبق مدل مفهومی فوق علل متعددی می‌توانند موجبات اثرگذاری فضای مجازی بر امنیت داخلی را فراهم آورند (تأثیر علی) که با جمع‌بندی مبانی نظری مطالعه شده، به شرح جدول (۲)- (۵) احصاء گردید.

جدول (۲-۵): علل اثرگذاری فضای مجازی بر امنیت داخلی (تأثیر علی)

محور	موارد قابل توجه
علل اثرگذاری فضای مجازی بر امنیت داخلی (تأثیر علی)	اختلاط میان تهدیدهای امنیتی برون‌مرزی و درون‌مرزی در فضای مجازی ارتقاء قدرت تصمیم‌سازی در خصوص جلوگیری از امنیتی شدن پدیده‌ها ارتقاء قدرت کنترل امنیت داخلی متأثر از فضای مجازی بسترسازی برای توسعه دیدگاه مدیران راهبردی در حوزه امنیت داخلی بسترسازی جهت تدوین راهبردهای مواجهه با تأثیرات امنیتی فضای مجازی بهره‌گیری از ظرفیت‌های اجتماعی جامعه در تولید امنیت داخلی پیچیدگی و دو فضای شدن آسیب‌ها و ناهنجاری‌های فضای مجازی توسعه قدرت شناسایی ابعاد اثرگذار فضای مجازی بر امنیت داخلی فقدان راهبرد اثربخش در اقدام هماهنگ نهادهای متولی در فضای مجازی مقابله با تهدید و حملات سایبری جهت حفظ صلح در داخل مرزهای کشور ناکارآمدی روش‌های امنیت فیزیکی جهت تأمین امنیت فضای مجازی

طبق مدل مفهومی فوق، فضای مجازی از دو طریق می‌تواند بر امنیت داخلی کشور اثرگذار باشد که با جمع‌بندی مبانی نظری مطالعه شده، عوامل قابل توجه احصاء گردید.

تأثیر زمینه‌ای (مستقیم): نظر به اینکه فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران شامل مجموعه‌ای از ارزش‌ها، منافع و دارایی‌های ملی در راستای اهداف نظام ج.ا.ایران در فضای سایبر بوده و محدود به مرزهای جغرافیایی نیست و بسیاری از خدمات دولتی و فعالیت‌های جامعه در این فضا انجام می‌شود، هر گونه تهدید و آسیب در این فضا بر اساس ماهیت آن (کم هزینه بودن، گمنامی، هزینه پائین آسیب‌رسانی و غیره) می‌تواند تأثیرات مخربی را بر امنیت عمومی، امنیت اجتماعی و امنیت ملی و به تبع آنها، امنیت داخلی داشته باشد.

جدول (۳-۵): تاثیر فضای مجازی بر امنیت داخلی (تأثیر زمینه ای)

محور	موارد قابل توجه
تأثیر مثبت	ارتباط بدون محدودیت‌های جغرافیایی و سیاسی در بین بازیگران ارتباط دوسویه و تعاملی بین مخاطبان و گسترش تعاملات سازنده پیشرفت علمی و توسعه تجارت الکترونیک و بلادرنگ پیشرفت علمی و توسعه تجارت الکترونیک و بلادرنگ کاهش هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی و اشتغال و کارآفرینی و ... ماهیت فرهنگی متفاوت روابط اجتماعی، در فضای مجازی تهدید هویت (مذهبی-ملی) و ایجاد شکاف در جامعه با تجمل گرایی در معرض خطر قرار گرفتن بهداشت روانی و سلامتی اعضاء جامعه عدم کنترل کامل بر محتوی تولیدشده در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی
تأثیر منفی	فقدان رمز فیزیکی، تغییر مفهوم امنیت، پیچیده شدن ماهیت تهدیدات کاهش امنیت در حریم خصوصی و ایجاد مشکل در روابط خانوادگی کاهش کنترل دولت بر اطلاعات در مختصات پارادوکسیال (دوگانه) جام کشمکش‌ها و منازعات مستمر داخلی مبتنی بر رفتارهای غیر مادی نشر اکاذیب و ایجاد بی‌اعتمادی نسبت به مسئولان وابستگی زیرساخت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و دفاعی-امنیتی یکنواختی قوانین و عدم انطباق با استانداردهای جهانی حقوق کیفری

تأثیر مداخله گر (غیر مستقیم): یکی از مواردی که به شدت می‌تواند بر امنیت داخلی کشور اثر گذار باشد، امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی است و فضای مجازی می‌توان نقش فراوانی در تسریع این فرآیند داشته باشد.

جدول (۴-۵): تأثیر امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی (متأثر از فضای مجازی) بر امنیت داخلی (تأثیر مداخله گر)

موارد قابل توجه	محور
از بین بردن روحیه نظارت عمومی (امربه‌معروف و نهی از منکر)	<p>چالش‌های امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی</p> <p>تأثیر امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی (متأثر از فضای مجازی) بر امنیت داخلی (تأثیر مداخله گر)</p>
اقدام در جهت دعوت به اغتشاش، نافرمانی مدنی و براندازی نرم	
بروز رخدادهایی نظیر پدیده‌های اجتماعی، موضوع سلبریتی‌ها، آزادی	
تبلیغ و ترویج دوگانگی حاکمیت و مشروعیت دهی به اقدامات آینده	
تحت تأثیر متغیرهای نظام سیاسی، فرهنگ امنیتی و آستانه تحمل و ...	
تحرکات سیاسی، نظامی و تبلیغاتی و طرح‌های سلطه‌طلبانه رژیم صهیون	
تسریع و تداوم بحران‌های امنیتی توسط رسانه‌های اجتماعی	
تضعیف انسجام و وحدت مردم با ایجاد شکاف و گسست اجتماعی	
تقویت و ترویج اندیشه‌های خرافی مانند صوفیگری و ضاله مانند وهابی	
تهاجم فرهنگی دشمن و تلاش در جهت ترویج ارزش‌ها و سبک زندگی غربی	
جاسوسی سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی درباره‌ی توانایی و امکانات	
چالش‌های درونی (فرهنگی، مدیریتی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی)	
حمایت مالی و تبلیغاتی و تسلیحاتی گروه‌های تروریستی توسط آمریکا	
حمله به ارزش‌های انقلاب و ایجاد خدشه در باورهای ارزشی مردم	
دامن‌زدن به اختلافات جهت ایجاد شکاف بین افراد شاخص انقلاب	
دخالت در امور داخلی ایران در زمینه انتخابات، حقوق بشر، زنان، رس	
زمینه محور و حاصل نظام ادراکی نخبگان سیاسی و امنیتی کشور	
عوامل سازنده بحران، فاقد محدودیت‌های فیزیکی، جغرافیایی و زمانی	
گسترش حوزه نفوذ نظامی سیاسی آمریکا و اتحادیه اروپا و پیمان نظام	
مشروعیت دادن به اقدامات گذشته یا تولید مجدد یک وضعیت امنیتی	

نابرابری اجتماعی (فقرو بیکاری، حاشیه نشینی و انسداد اجتماعی)	نشانه‌های امنیتی شدن پدیده‌های اجتماعی
اعتماد در بین بازیگران ب شدت کاهش یابد	
افزایش ترس و ناامنی در بین بازیگران و جامعه مشاهده گردد	
انسجام اجتماعی تضعیف و جامعه به سمت قطبی شدن پیش برود	
آینده به شدت غیرقابل پیش بینی شده و نظام کنترلی رو به ضعف رود	
تخاصم و بروز رفتارهای خشونت‌آمیز تشدید گردد	
توسل به شیوه‌های خارج از عرف معمول سیاسی مطرح شود	
در زندگی عادی و روزمره اخلال چشمگیری مشاهده شود	
روابط بازیگران مؤثر، تغییر کیفی پیدا کند	
سازمان و نهاد امنیتی انتظامی به عنوان بازیگر مؤثر ظاهر شود	
سازمان و نهادهای امنیتی بحران را احساس کرده و برچسب امنیتی بزنند	
گروه‌های مشخصی از جامعه و رسانه‌ها، آن را بحران امنیتی بدانند	

تأثیرات زمینه‌ای و مداخله‌گر فوق، پیامدهای مخربی را در امنیت داخلی به دنبال خواهد داشت که با جمع‌بندی مبانی نظری مطالعه شده، طبق جدول زیر احصاء گردیدند:

جدول (۵-۵): اثرات مخرب فضای مجازی بر امنیت داخلی توسط امنیتی نمودن

پدیده‌های اجتماعی (پیامدها)

عوامل	محور
افول قدرت پیش‌بینی آثار رفتارهای ناشی از بروز فناوری‌های نوظهور و حاکمیت‌گریز بر امنیت داخلی	اثرات مخرب فضای مجازی بر امنیت داخلی توسط امنیتی نمودن پدیده‌های اجتماعی (پیامدها)
ایجاد موضع منفعلانه در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مرتبط با حوزه امنیت داخلی	
در معرض تهدید قرار گرفتن سرمایه‌های ملی با دست‌کاری اشیاء سایبری برای آسیب‌رساندن و انفجار	
شناسایی سرمایه‌های انسانی حیاتی و حساس بر اساس میزان مراجعه به نقاط حیاتی و حساس	
شناسایی زیرساخت‌های حیاتی و حساس و مهم سایبری	
شناسایی نقاط حیاتی و حساس کشور با رصد و پایش سرمایه‌های انسانی، سرمایه‌های فیزیکی سایبری شده	
عدم کنترل توسعه آثار پدیده‌های اجتماعی بر امنیت داخلی	
غافلگیری راهبردی در مواجهه با پدیده‌های اجتماعی متأثر از فضای مجازی	
کاهش تسلط بر شکل‌گیری پدیده‌های اجتماعی متأثر از فضای سایبر و امنیتی شدن رخدادهای اجتماعی داخلی.	

پیشنهادها

مطالعات و بررسی‌های انجام شده در این پروژه بیانگر آن است که سرمایه‌های اجتماعی در محیط امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران به دلیل آثار بسیار چشمگیر انقلاب اسلامی در اذهان مردم جهان، به طور دائم مورد حمله دشمنان قرار دارد. بر این اساس مواجهه، مقابله و انجام اقدامات جهت بی‌اثرسازی و کم‌اثرسازی برنامه‌های سلطه‌طلبانه به شکلی نیست که در یک زمان به اتمام برسد.

ظهور فناوری‌های نوین در عرصه فضای مجازی به‌نحوی است که در کنار ایجاد تسهیلات برای

زندگی بشری، پیامدهایی همچون تهدیدات را نیز به همراه خود دارد. توجه به موارد فوق چنین ایجاب می‌کند که اقدامات مستمر برای رصد، پایش، پیش‌بینی و برنامه مواجهه با اقدامات دشمن که با هدف ایجاد اختلال در محیط امنیت داخلی کشور را دارند به انحاء مختلف دفع و سرکوب شود.

روش‌های جدید دشمن و نوع اقدامات در ایجاد جنگ‌های ترکیبی و تغییرات در شیوه رزم از نوع کلاسیک به سوی بکارگیری فناوری‌های مختلف و به‌ویژه فضای مجازی؛ چنین می‌نماید که اقدامات پژوهشی و اجرایی به شکلی مداوم توسط نهادهای مسئول و در قالبی هماهنگ در نهادهای مختلف؛ از جمله شورای عالی فضای مجازی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزارت ارشاد، وزارت کشور، وزارت آموزش و پرورش و دیگر نهادهای مرتبط به انجام برسد. نتایج مطالعات در این پژوهش نشان داد علاوه بر راه کارهای ارائه شده؛ اقدامات پژوهشی به ذکر موارد ادامه مورد نیاز می‌باشد.

۱. انجام پژوهش‌های مرتبط با فرهنگ‌سازی و توسعه سواد رسانه‌ای به منظور ترویج در جامعه با رویکرد ساده‌سازی برخی موارد تخصصی برای خانواده‌ها که در ادامه به آنها اشاره شده است:

۲. اقدام به پژوهش‌هایی در حوزه دانش‌افزایی مسئولین و تصمیم‌سازان حوزه فضای مجازی جهت ارتقاء اطلاعات و توانمندی‌های ایشان برای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری به منظور بکارگیری امکانات فضای مجازی.

۳. ایجاد دیدگاهی باز و منطقی برای تدوین راهبردها، تصمیمات و مقررات.

۴. تدوین راهبردهای حفاظت از سرمایه‌های امنیت داخلی در قبال تأثیر فضای مجازی بر پدیده‌های اجتماعی در محیط امنیت داخلی کشور.

۵. تدوین راهبردهای حفظ و حراست از محیط امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران در مقابل جنگ ترکیبی و رسانه‌ای دشمن و برنامه‌های کلان و عملیاتی مرتبط.

۶. تدوین راهبردهای اثربخش به منظور ایجاد تعامل سازنده بین متولیان تولید محتوا برای رسانه‌ها.

۷. شبکه‌های اجتماعی مجازی و پیام‌رسان‌های داخلی

۸. تدوین راهبردهای اثربخش برای اقدامات هماهنگ نهادهای متولی در فضای مجازی

۹. انجام مطالعات مستمر در خصوص مشخص نمودن زوایای پنهان مانده بحران‌های سابق از منظر عوامل موجد و سازمان‌دهنده با رویکرد مشخص نمودن نحوه تحول چرخه‌های ظهور

آنها به منظور پیش‌بینی بحران‌های آتی.

۱۰. برنامه‌ریزی در خصوص جمع‌آوری داده.
۱۱. برای مطالعات علمی و مدل‌سازی ریاضی و آماری.
۱۲. با استفاده از روش‌هایی مثل شبکه‌های عصبی مصنوعی.
۱۳. یادگیری عمیق و غیره به منظور پیش‌بینی وقوع بحران‌های مشابه یا متنوع و اقدام به پیش‌بینی احتمال وقوع آنها.
۱۴. انجام مطالعات حوزه فرهنگ‌سازی و مردمی‌سازی مواجهه با آثار فضای مجازی به منظور توسعه و جاری‌سازی حضور خردمندان افراد اجتماع در فضای مجازی .

فهرست منابع

- ۱- احمدیان، سیدعلی اکبر (۱۳۹۴). «تهدیدشناسی از منظر رهبران انقلاب اسلامی ایران»، سیاست دفاعی، جلد ۲۳، شماره ۳.
- ۲- اسلامی، علیرضا (۱۳۹۰). «امنیت در نگاه امام خمینی (ره)» تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۳- افتخاری، اصغر، و نصری، قدیر (۱۳۸۴). «روش و نظریه در امنیت پژوهی»، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ص ۲۵۲.
- ۴- بروجردی علوی، مهدخت، و ایلامی، سید حسن (۱۳۹۷). «پیامدهای زیست مجازی ایرانیان»، مطالعات رسانه‌های نوین، جلد ۴، شماره ۱۶، ص ۷۵-۱۱۰.
- ۵- جان پرور، محسن، و دیگران (۱۳۹۱). «آسیب شناسی فضای سایبر بر امنیت اجتماعی»، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، شماره ۳.
- ۶- حبیب دوست، امیر، و علمی، زهرا (میلا) (۱۳۹۶). «شبکه‌های اجتماعی و نقش آن در اقتصاد»، فصلنامه برنامه ریزی و بودجه، جلد ۲۲، شماره ۱.
- ۷- رادمهر، ایرج (۱۳۸۴). "سیر تحول در مفهوم امنیت ملی"، فصلنامه علوم و فنون نظامی
- ۸- رضوی نژاد، امین؛ رزاقی، جواد (۱۳۹۷). «مدل مطلوب اجرا و ارزیابی در سیاستگذاری امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران»، س نهم، ش ۲۹ بهار، فصلنامه خط مشی گذاری عمومی در مدیریت.
- ۹- ره پیک، سیامک؛ زمانی، علی اکبر (۱۳۸۹). «امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران در چشم انداز، ۱۴۰۴ ابعاد، شاخص‌ها و راهکارها»، ش سوم، س سوم پاییز، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی.
- ۱۰- ساروخانی، باقر (۱۳۸۰). در آمدی بر دایرةالمعارف علوم اجتماعی، تهران، کیهان، ۱۳۸۰، چاپ سوم، جلد ۲، ص ۷۷۷.
- ۱۱- عاملی، سعید رضا، و حسنی، حسین (۱۳۹۱). «دو فضایی شدن آسیب‌ها و ناهنجاری‌های فضای
- ۱۲- کاویانی راد، مراد (۱۳۹۰). امنیت زیست محیطی از منظر ژئوپلیتیک، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، شماره ۲۳.
- ۱۳- کیان خواه، احسان (۱۳۹۸). «چالش‌های راهبردی حکمرانی با گسترش فضای سایبر»، فصلنامه امنیت ملی، جلد ۹، شماره ۳۴، ص ۱۵۳-۱۷۴.

۱۴- محمدی منفرد، حسن، نژادنوری، محمدمهدی، و آقای، محسن (۱۳۹۹). «بررسی تهدیدات ناشی از کاربردهای اجتماعی فضای سایبر در جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه علمی امنیت ملی، جلد ۱۰، شماره ۳۶.

- 15- Marzouki, Ouiame Filali (2017), "Effects of Social Constructivist Mobile Learning Environments on Knowledge Acquisition: A Meta-Analysis", International Journal of Interactive Mobile Technologies
- 16- Sujata Muniandy, (2019), "The role of social media on recycling behaviour", Sustainable Production and Consumption, Volume 20, October 2019, Pages 365-374